

■ امروز همگرایی منطقه‌ای با توجه به عامل جغرافیایی مورد توجه اکثریت کشورهای جهان قرار گرفته است. با توجه به طرح موضوع جهانی شدن اقتصاد و ضرورت همگرایی بیشتر سیاسی و اقتصادی بین کشورهای یک منطقه جغرافیایی، کمتر کشوری را در دنیا می‌توان یافت که برای توسعه خود به همگرایی منطقه‌ای توجه نداشته باشد

دیپلماسی اقتصادی منطقه‌گر، مسیر سبز توسعه اقتصادی

گره اقتصاد در منطقه باز می‌شود

بازار از دست رفته منطقه

بهرغم افزایش مبادلات تجاری ایران با کشورهای همسایه طی یک دهه گذشته، ایران نتوانست از ظرفیت کشورهای همسایه خود بهره‌برداری را ببرد و به گفته رضا رحمانی، وزیر اسبق صنعت، معدن و تجارت، سهم ایران از تأمین نیاز ۱۲۰۰ میلیارد دلاری کشورهای همسایه تنها ۲ درصد است، این یعنی به گفته وزیر پیشین اگر ما بتوانیم صادرات به کشورهای همسایه را ۲۵ میلیارد دلار دیگر افزایش دهیم، حداقل یک میلیون فرصت شغلی ایجاد می‌شود. در دهه‌های گذشته فرصت تجارت با همسایگان در حالی بدرستی مورد توجه قرار نگرفته که ایران با دارا بودن مرزهای مشترک آبی و خاکی با ۱۵ کشور، دومین کشور جهان از نظر تعداد همسایه‌هاست و این یعنی پتانسیل بزرگی که می‌توانست علاوه بر بی‌اثر کردن تحریم‌ها، یک بازار نزدیک به ۶۰۰ میلیون نفری را بیخ گوش ما قرار دهد؛ آن هم بازاری که حدود ۱۲۰۰ میلیارد دلار نیاز سالانه خود را از طریق واردات تأمین می‌کند و همه اینها یعنی فرصت بی‌نظیری برای متحول کردن اقتصاد ایران. با وجود افزایش صادرات طی سال‌های گذشته، بررسی صادرات در سال‌های مختلف حاکی از آن است که در دولت‌های مختلف، روند افزایشی صادرات با نوسانات زیادی همراه بوده است. بررسی آمار توسعه صادرات طی ۱۶ سال گذشته نشان می‌دهد طی سال‌های ۱۳۸۴ الی ۱۳۹۲ صادرات با افزایش ۲۰۰ درصدی و طی سال‌های ۱۳۹۲ الی ۱۳۹۹ افزایش تنها ۱۲ درصدی همراه بوده است که نمایانگر عدم استفاده از ظرفیت بالای تجارت بویژه تجارت با همسایگان است. طی سال‌های اخیر بازار کشورهای همسایه، به ترکیه واگذار شده است. سال گذشته که صادرات ایران به همسایگان (جز ترکیه) از ۲۰ میلیارد دلار به ۱۷/۸ میلیارد دلار کاهش یافت، این ترکیه بود که با صادرات ۲۶ میلیارد دلاری، نیاز وارداتی کشورهای همسایه ایران را تأمین کرد.

سه‌شنبه ۱۶ شهریور ۱۴۰۰
وطن‌امروز | شماره ۳۲۹۷
[اقتصادی]

تجربه ترکیه در سرمایه‌گذاری متقابل

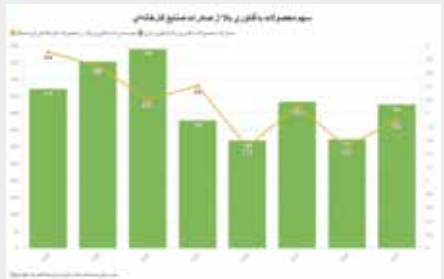
همچنین نمودار زیر حجم سرمایه‌گذاری موجود در صنعت خودروی ترکیه را طی سال‌های ۲۰۰۲ تا ۲۰۱۳ نشان می‌دهد.

ترکیه در الگوی سرمایه‌گذاری نیز مسیر مشابهی با تخصصی‌سازی متقابل در پیش گرفته است؛ به این صورت که کشورهایی که بیشترین سهم سرمایه‌گذاری را در ترکیه دارند (همچون آلمان، هلند و قطر) همان کشورهایی هستند که ترکیه متقابلاً بیشترین سهم سرمایه‌گذاری را در آنها انجام داده است. همراه شدن الگوی تخصصی‌سازی عمودی و سرمایه‌گذاری متقابل خارجی باعث شده صنعت خودروسازی ترکیه که در ابتدای تأسیس در دهه ۶۰ میلادی صرفاً مونتاژکار بود، اکنون در رتبه ۱۴ تعداد صادرات خودروهای سواری و رتبه ۹ صادرات قطعات خودرو در جهان قرار بگیرد. البته استفاده از این الگو در کشور ملاحظاتی دارد. از جمله این ملاحظات باید به شرایط تحریمی و در کل فشار کشورهای متخاصم به ایران اشاره کرد؛ فشارهایی که باعث شده است در بعضی همکاری‌های مشابه از جمله مشارکت با رنو و پژو فرانسه، این مهم محقق نشود، لذا این الگوی همکاری برای ایران در همکاری با کشورهای منطقه و همسو معنی پیدا می‌کند.

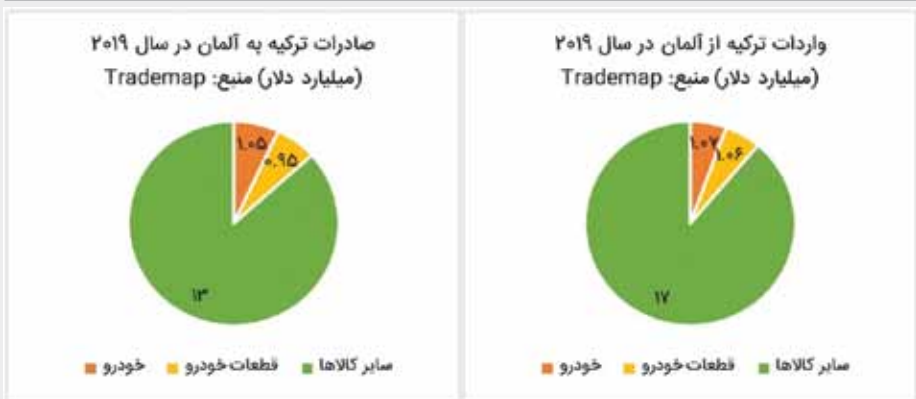
راهبرد تکمیل زنجیره ارزش منطقه‌ای برای تولید کالای صادرات‌محور

یک پاسخ به این پرسش که «چرا تولید کشور صادرات‌محور نیست؟» آن است که تکمیل زنجیره ارزش با سرمایه داخلی و داخل مرزها آسان‌تر انجام می‌شود. پیچیدگی فرآیندهای فرامرزی موجب شده کشور به سمت صادرات کالاهای با سطح فناوری پایین حرکت کند که این موضوع در سال‌های اخیر نمود بیشتری نیز به خود گرفته و سهم صادرات فناوری‌ناهن کاهش یافته است. همان‌طور که در نمودار زیر مشاهده می‌شود، سهم محصولات با فناوری بالا از صادرات صنایع کارخانه‌ای کشور از ۲۱۹ درصد در سال ۸۸، با کاهش یک درصدی به ۱۱۹ درصد در سال ۹۵ رسیده است.

یکی از مهم‌ترین روش‌های انتقال تکنولوژی به منظور بالا بردن ارزش صادرات، استفاده از سرمایه‌گذاری مشترک با کشورهای همسایه است که برای این منظور، رو آوردن به راهبرد مشارکت در تولید ضروری است. روش دیگر، استفاده از ظرفیت کشورهای توانمند منطقه برای تکمیل نقاط ضعف زنجیره تولید کالای داخلی، در کنار تلاش برای افزایش سهم تولید داخلی در صنایع منتخب است. همراهی این الگو می‌تواند برگ برنده‌ای در صادراتی کردن تولید با ارزش بالا باشد و رفع موانع این راهبرد، باید در دستور کار دولت جدید قرار گیرد.

نمودار زنجیره تولید متقابل خودرو در ترکیه و آلمان

از زمان به ثمر نشستن انقلاب اسلامی ایران در ۲۲ بهمن ۱۳۵۷، تحریم‌های اقتصادی یکی از کلیدی‌ترین ابزارهای دشمنان علیه کشورمان بوده است. نخستین دور تحریم‌های ضدایرانی بین سال‌های ۱۹۷۹ تا ۱۹۸۱ رخ داد که به موجب دستور جیمی کارتر، رئیس‌جمهور وقت ایالات متحده، دارایی‌های ایران در آن کشور مسدود شد. پس از آن هم تحریم‌های مختلفی علیه کشورمان وضع شد اما در ۱۰ سال اخیر موج جدیدی از تحریم‌ها گریبان اقتصاد کشور را گرفت؛ تحریم‌هایی که اغلب بین سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۵ علیه ایران وضع شد و موجب کاهش چشمگیر فروش نفت کشورمان - به عنوان اصلی‌ترین منبع درآمد دولت - و بروز بحران‌های اقتصادی از جمله افزایش نرخ ارز و تورم افسارگسیخته شد. علاوه بر اینها، اتکالی بیش از اندازه ایران به درآمدهای نفتی باعث شده ایران در برابر تحریم‌ها ضربه‌پذیر باشد و نتواند خود را با دگرگونی‌های بازار انرژی، مانند ورود نفت شیل ایالات متحده به بازار هماهنگ کند. بازار انرژی در سال‌های اخیر به واسطه حضور بازیگران جدید دستخوش تحولات جدی شده است، یکی از این بازیگران جدید، ایالات متحده آمریکا است که با تولید نفت شیل، بازارهای جهانی را تحت تأثیر قرار داده است. ایالات متحده آمریکا به یمن انقلاب فناوریانه شیل توانسته طی یک دهه اخیر به یکی از بازیگران اصلی تولیدکننده نفت خام و گاز طبیعی تبدیل شود. از سال ۲۰۱۰ به بعد، روند تولید نفت خام و گاز طبیعی این کشور با روند صعودی قابل توجهی همراه بوده است. آمریکا با تولید ۹۵۱ میلیون مترمکعب گاز و ۷۴۵ میلیون تن نفت خام در سال ۲۰۱۹، حالا بزرگ‌ترین تولیدکننده گاز طبیعی و نفت خام در جهان به شمار می‌رود. این کشور هم‌اکنون از طریق صادرات آلان‌جی بخش قابل توجهی از بازار گاز اروپا را در اختیار دارد. بر اساس اطلاعات کمیسیون اروپا، سال ۲۰۱۸ حدود ۱۱ درصد گاز طبیعی مایع آمریکا به اتحادیه اروپایی صادر شده، این در حالی است که طی دوره ۹ ماهه از اگوست ۲۰۱۸ تا آوریل ۲۰۱۹، سهم اروپا از صادرات گاز طبیعی مایع آمریکا به ۳۰ درصد رسیده است. بنابراین با توجه به اینکه درآمدهای نفتی کشورمان تحت تأثیر تحریم‌های آمریکاییست محدود شده، لازم است دیپلماسی فعال در عرصه انرژی و محصولات پتروشیمی و همچنین توسعه صنایع صادرات‌محور در دستور کار قرار گیرد. اگر در سال‌های گذشته صنایع تولیدی صادرات‌محور ایران تقویت و از ظرفیت بالای بازار کشورهای منطقه و زنجیره تولید منطقه‌ای استفاده می‌شد، چه بسا اساساً تحریم‌های نفتی و کاهش درآمدهای نفتی ایران، تأثیر چندانی بر اقتصاد کشور نمی‌گذاشت.

■ اهمیت توجه به منطقه‌گرایی و نقش آن در توسعه کشور امروز همگرایی منطقه‌ای با توجه به عامل جغرافیایی مورد توجه اکثریت کشورهای جهان قرار گرفته است. با توجه به طرح موضوع جهانی شدن اقتصاد و ضرورت همگرایی بیشتر سیاسی و اقتصادی بین کشورهای یک منطقه جغرافیایی، کمتر کشوری را در دنیا می‌توان یافت که برای توسعه خود به همگرایی منطقه‌ای توجه نداشته باشد. کشورهای یک گروه منطقه‌ای قرار گیرند، بهتر می‌توانند منافع منطقه و کشورهای خود را تأمین و ضعضها و نقصان‌های خود را برطرف کنند. منطقه‌گرایی در حوزه جغرافیایی اروپا، الگوی نسبتاً موفقی را به جهان‌پایان ارائه کرد که به دنبال آن مناطق دیگر کره خاکی از این الگو پیروی کردند.

نفتا در آمریکا شمالی، مرکوسور در آمریکای لاتین، آسه‌آن در جنوب شرق آسیا، سارک در جنوب آسیا و چندین سازمان منطقه‌ای دیگر همه نشان از علاقه کشورهای هر منطقه برای همگرایی بیشتر دارد. هر چند در منطقه‌ای که کشور ما قرار گرفته، سازمانی به نام اکتو تشکیل شده است ولی از آنجایی که اشتراکات لازم برای یک همگرایی منطقه‌ای فعال در بین اعضا وجود ندارد، در طول بیش از یک دهه فعالیت، موفقیتی برای این سازمان به دست نیامده است.

با توجه به تحولات یکی، دو سال اخیر در منطقه خلیج فارس و اشتراکاتی که بین کشورهای این منطقه بویژه در زمینه انرژی وجود دارد، به نظر می‌رسد به دور از تنش‌های گذشته باید در جهت همگرایی هر چه بیشتر سیاسی و اقتصادی قدم‌های مثبتی برداشت تا به توان با همکاری با دیگر مناطق دنیا و سازمان‌های بین‌المللی مثل سازمان تجارت جهانی به اهداف مورد نظر دست یافت.

تولید کالاهای صادرات‌محور به کمک زنجیره تولید منطقه‌ای

مشارکت منطقه‌ای در فرآیند تولید، یک الگوی تجربه شده و غیرقابل اجتناب در مسیر حرکت به سمت سطوح بالای فناوری است. یک پاسخ به این پرسش که «چرا تولید کشور

هر چند سرمایه‌های داخلی می‌تواند منبع مطمئنی برای تأمین مالی پروژه‌های تولیدی باشد اما برای تخصصی‌سازی تولید و دست یافتن به حلقه‌های بالاتر زنجیره ارزش محصولات، نمی‌توان از سرمایه‌گذاری مشترک چشم‌پوشی کرد. بالا بردن ارزش کالای صادراتی، نیازمند جذب فناوری طی یک دوران گذار و بومی‌سازی تدریجی آن است.

یکی از مهم‌ترین انگیزه‌ها برای این منظور، استفاده از سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) است که در واقع به صورت ورود کالاهای سرمایه‌ای، ماشین‌آلات صنعتی و برنامه‌های مدیریت تولید در قالب تولید مشترک انجام می‌شود. در بسیاری از کشورهای جنوب شرقی آسیا نظیر مالزی، سنگاپور و تایلند، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی روش عمده انتقال تکنولوژی و مهارت‌های فنی و مدیریت به این کشورها بوده است. البته باید توجه داشت سرمایه‌گذاری خارجی گونه‌های متفاوتی دارد و این اقدام نباید از طریق واگذاری پروژه‌ها و بدون مشارکت طرف داخلی باشد، چرا که تجربه نشان داده در چنین فرآیندی، انتقال و بهره‌گیری از فناوری‌های نو ممکن نیست.

اهداف مطالبه گواهی مبدأ

گواهی مبدأ در کشور مقصد صادرات به طور کلی با ۲ هدف مطالبه می‌شود: نخستین دلیل درخواست گواهی مبدأ، تبادلات ترجیحی برقرار شده بین کشورهاست که در این حالت گواهی مبدأ اثبات می‌کند کالای مربوط، استحقاق بهره‌مندی از مزیت‌های تعرفه ترجیحی را دارد. دومین دلیل درخواست گواهی مبدأ نیز درباره برخی کالاهای خاصی است که ورودشان به کشور مقصد نیازمند صلاحیت‌سنجی است. طبق گزارش سازمان جهانی گمرک، در برزاسه موارد غیرترجیحی، در ۹۰ درصد کشورهای ارائه گواهی مبدأ در هنگام واردات به طور کلی الزامی نیست و تنها در موارد خاصی همچون مشکوک بودن به کلاهبرداری، سهمیه‌های ورود خاص و... ارائه این گواهی مطالبه می‌شود.

گسترش بازار هدف صادراتی با تکمیل فرآیند تولید در کشور واسطه

در موارد مبادله با تعرفه ترجیحی، گمرک کشور مقصد، همواره از صادرکننده مطالبه گواهی مبدأ می‌کند. این بدان معناست که اگر بتوان با تکمیل فرآیند تولید در کشور

صادرات‌محور نیست؟» آن است که تکمیل زنجیره ارزش با سرمایه داخلی و در داخل مرزها آسان‌تر انجام می‌شود. پیچیدگی فرآیندهای فرامرزی موجب شده کشور به سمت صادرات کالاهای با سطح فناوری پایین حرکت کند که این موضوع در سال‌های اخیر نمود بیشتری داشته است.

ایران در اغلب کالاهای - جز صنایع محدودی همچون پتروشیمی - تولید صادرات‌محور ندارد. بر اساس آمار گمرک در سال ۱۳۹۹ ارزش هر تن کالای صادراتی ایران یک‌چهارم ارزش هر تن کالای وارداتی به کشور بوده است و بخش کشاورزی شامل انواع میوه، سبزی و صیفی‌جات حدود ۲۰ درصد صادرات کشور را در بر گرفته است. این گزاره نشان می‌دهد حجم قابل توجهی از صادرات کشور، مبتنی بر صادرات مواد خام و با ارزش افزوده اندک توسعه یافته است.

توسعه بیشتر صادرات با الگوی فعلی، به معنای هزینه‌کردن سرمایه‌های ملی برای کسب منافع کوتاه‌مدت است که نیازمند بازنگری است. در مقابل، استفاده از ظرفیت تولید مشترک با کشورهای منطقه در ۲ قالب «جذب سرمایه مستقیم» و «تخصصی‌سازی عمودی»، پیشنهادی در راستای تغییر الگوی تولید کالای صادراتی است.

از تقای ارزش محصولات صادراتی نیازمند سرمایه‌گذاری مشترک است

رو آوردن به تولیدات تخصصی و دارای سطح بالای فناوری به منظور صادرات، نیازمند سرمایه است. این نیاز به سرمایه‌گذاری تنها به سبب تأمین مالی پروژه‌های تولیدی نیست، بلکه هدف مهم‌تر، دستیابی به دانش فنی پیشرفته و ابزارهای روزآمدی است که در صورت انتخاب مناسب شرکت‌های سرمایه‌گذار، توسط آنها برآورده می‌شود.

صادرات با پوشش تحریم‌ناپذیر

یکی از دلایل رو آوردن به این نوع تجارت، آن است که گواهی مبدأ کشور واسطه می‌تواند در شبکه تجارت جهانی، پوششی برای عدم شناسایی طرف ایرانی و تحریم‌ناپذیری صادرات شود؛ موضوعی که پیش از این مورد توجه برخی نگاه‌های اقتصادی داخلی بوده است.

به طور مثال یکی از شرکت‌های معدنی در صدد است در آینده‌ای نزدیک، اقدام به احداث یک کارخانه فرآوری در خارج از کشور کند. طبق اعلام مدیرعامل این مجتمع یکی از پیشنهادهای مطرح شده در این زمینه، تأسیس یک کارخانه تولید کود سولفات روی است. اگر سولفات روی در کارخانه‌ای واقع در ایران تولید شود، به دلیل تحریم‌های آمریکا در حوزه فلزات، صادرات محصولات دچار مشکل می‌شود اما اگر این کارخانه در خارج از مرزهای کشور تأسیس شود، علاوه بر نقش فعالانه در تکمیل زنجیره ارزش منطقه‌ای، با مشکل تحریم مواجه نخواهد شد. به گفته این مسؤول، مواد اولیه مورد نیاز واحد معدنی مدنظر از داخل کشور تأمین خواهد شد.

یکی از کارکردهای تولید فرامرزی، استفاده از امکانات صادراتی کشور واسطه است. تولیدکننده فرامرزی می‌تواند با تکمیل بخشی از زنجیره تولید در یک کشور واسطه، گواهی مبدأ جدیدی در اختیار بگیرد. به این وسیله علاوه بر اینکه از رهگیری تحریم‌ها مصون می‌ماند، می‌تواند از بازار صادراتی کشور واسطه در قالب توافقات ترجیحی آن نیز بهره‌مند شود. بسیاری از تولیدکنندگان ایرانی که اهداف صادراتی را پیگیری می‌کنند، اقدام به احداث یک پایگاه فرامرزی برای چند نیت یک شرکت با هویت ایرانی در کشورهای منطقه می‌تواند برای مدیریت فعالیت‌های داخلی در آن کشور مفید باشد اما در صورت تأسیس شرکت با هویت میزبان و اجرای بخشی از زنجیره تولید در آن کشور به عنوان واسطه نهایی‌سازی محصول، کالای تولیدی می‌تواند گواهی مبدأ جدیدی را در اختیار بگیرد. به این صورت، تولیدکننده راه مناسبی برای صادرات بین‌المللی از یک کشور واسطه می‌یابد که می‌تواند برای رفع برخی موانع صادرات از مبدأ ایران مؤثر باشد.

رفع موانع صادرات و تحریم از طریق «تولید فرامرزی»

ایجاد ۳۰ درصد ارزش افزوده در مناطق آزاد عمان، به کالاهای عمانی تغییر دهنده و گواهی مبدأ عمان را دریافت کرده و کالا را با این عنوان به سایر کشورهای صادر کنند.

توسعه صادرات با استفاده از توافقات تجاری کشور واسطه

مشارکت در تکمیل زنجیره ارزش منطقه‌ای و فرآیند تولید فرامرزی سبب توسعه صادرات با استفاده از توافقات تجاری کشور واسطه می‌شود. درباره کشور عمان که در مثال فوق مورد اشاره قرار گرفت، این کشور با ۱۶ کشور عربی-آفریقایی و ۴ کشور اروپایی، سنگاپور و آمریکا قرارداد تجارت آزاد (FTA) دارد که به موجب این قرارداد، کالاها با گواهی مبدأ عمان می‌تواند با تعرفه گمرکی صفر به این کشورها صادر شود. با توجه به اینکه از طرفی واردات کالای سرمایه‌ای از این کشورها به ایران با موانع تحریمی روبه‌رو است و از طرفی صادرات محصول نهایی از ایران به این کشورها دارای عوارض گمرکی است، استفاده از این ظرفیت تولید فرامرزی می‌تواند برای محصولات ایرانی مفید باشد.

واسطه‌ای که طرف تبادلات ترجیحی با اتحادیه‌های منطقه‌ای است، از این تعرفه‌های ترجیحی استفاده کرد، بازار هدف محصول گسترده‌تر می‌شود و تولید داخلی هم می‌تواند با چند برابر ظرفیت فعلی فعالیت کند. از این طریق می‌توان ضرر عدم تکمیل فرآیند تولید در داخل کشور و فروش محصول مونتاژ نشده را جبران کرد.

■ شرایط صدور گواهی مبدأ در کشورهای مختلف برای آنکه صادرکننده بتواند با انجام بخشی از فعالیت تولیدی در یک کشور واسطه، گواهی مبدأ آن کشور را دریافت کند، باید اثبات کند کالای مذکور ساخت آن کشور بوده و از صلاحیت لازم برای صادرات برخوردار است. در اکثر کشورهای اتاق بازرگانی و در برخی دیگر سازمان گمرک یا وزارت اقتصاد گواهی مبدأ را صادر می‌کنند. در ایران این گواهی با ارائه پروانه (مجوز) گمرکی صادرات، بارنامه حمل و فاکتور فروش، توسط اتاق بازرگانی صادر می‌شود. اعلام گواهی مبدأ در کشورهای مختلف تابع قوانین داخلی آن کشور است. به عنوان مثال طبق قوانین کشوری مانند عمان، شرکت‌ها می‌توانند کالاهای خود را در صورت